
AUGUST THIRY & DIRK VAN CLEEMPUT
**«Reizigers door de Grote Oorlog. De Odyssee van
een Belgisch pantserkorps 1915-1918»**
Leuven, Davidsfonds, 2008, 324 p.

Dit is een veelbelovende titel. En hij maakt de belofte grotendeels waar. Het is inderdaad een Odyssee wat deze soldaten moesten doormaken tijdens de oorlogsjaren. Ten minste toch als je

kijkt naar de variatie en de onverwachte wendingen. Een vergelijking met de tocht van het leger Griekse huurlingen die Xenophon beschreven heeft, kan echter evenzeer passen. Het gaat immers om vrijwilligers die absoluut wilden vechten en het Belgische front te saai en te modderig vonden. Je kan hen daarom ook een bende avonturiers noemen. Avontuur kregen ze bij de vleet en niet alleen in hun – al bij al – relatief kortstondige confrontaties met de Duits-Oostenrijkse troepen. Ook de bewoners van het grote Rusland, het leger van de tsaar, en daarna de republikeinse en – nog later – de rode en witte troepen zorgden voor confronterende ervaringen en gevaarlijke situaties. Het korps kwam terecht in een revolutie die in snel tempo naar een burgeroorlog evolueerde. Dat dwong deze Belgen tot een ware wereldreis die hen via China en de Verenigde Staten weer naar het front in West-Europa zou brengen. Hun inzet leidde dus tot een ware reis rond de wereld.

Dit is een fascinerend verhaal en het wordt met verve en veel details gebracht. Dat ligt in belangrijke mate aan het feit dat er behoorlijk wat archiefbronnen beschikbaar zijn en – vooral! – aan het feit dat nogal wat van deze militairen in hun pen gekropen zijn om hun belevenissen te beschrijven⁵. Sommigen deden dat met scherp waarnemingsvermogen en met literaire flair. Voor een toch relatief kleine groep van enkele honderden militairen is er dus buitengewoon veel archief en

autobiografische geschriften voorhanden, veel meer dan van de eenheden in het ‘normale’ Belgische leger. Daarvan hebben de auteurs dankbaar gebruik gemaakt. De lezer krijgt zoveel gegevens aangereikt dat het inlevingsvermogen er sterk door gestimuleerd wordt. Dat is geen geringe verdienste en het bewijst de bekwaamheid van de auteurs.

De mensen in uniform en hun omgeving krijgen we trefzeker in beeld. Maar slagen de auteurs er ook in de militaire kant van het opzet – strategisch, tactisch en politiek – met voldoende diepgang uit de doeken te doen? Hoe komt per slot van rekening een Belgische legereenheid op het Russische front terecht en waarom? Op het eerste gezicht was dit immers helemaal niet vanzelfsprekend. Op het westelijke front – het enige dat voor België echt van levensbelang was – deed koning Albert verbeten zijn best om zijn gevechtseenheden buiten de Britse en Franse offensieven te houden. Waarom dan die inzet op het Russische front?

Dan komt de politieke strategie om het hoekje kijken. Het werd de koning en zijn generaals al snel duidelijk dat het er op aan kwam af te wachten welke van de elkaar bestrijdende coalities uiteindelijk de overhand zou halen. Intussen had het eigen leger niets beter te doen dan zich in te graven, zijn stellingen te verdedigen en zich verder zoveel mogelijk gedeisd te houden. Dat was de beste manier om

⁵ Behalve de publicaties en de private archieven maken de auteurs gebruik van dossiers die werden gevonden in de Russische dozen met Belgisch militair archief die uit Moskou zijn teruggekeerd. Ze worden bewaard in het Legermuseum. Dit doen ze echter verhoudingsgewijs relatief weinig, afgaande op hun voetnotenapparaat. Er zijn in dit bestand heel wat meer dossiers met documenten over deze eenheid en over de bredere context te vinden.

zoveel mogelijk Belgische slagkracht op te bouwen en te bewaren voor de toekomst. Wegblijven uit de offensieven was daarom essentieel. Op het eigen front in West-Vlaanderen was elke assertiviteit dus uit den boze.

Dat lag anders in het verre buitenland. Daar kon een symbolische aanwezigheid op het slagveld volstaan om er diplomatieke voordelen van te oogsten. Een bijzonder mooi voorbeeld van die berekening is te vinden in deze gemotoriseerde eenheid “*autocanons en automitrailleuses*”, afgekort tot ACM-korps, die België naar het front in Rusland stuurde en die onderwerp is van dit boek. Deze kleine eenheid – gevuld met vrijwilligers – was een gebaar van goede wil naar de Russische regering en publieke opinie. Dat het ging om gevechtsvoertuigen garandeerde dat ze in de kijker zouden lopen. Het is fotogeniek en het levert spektakel op. Dat was de beste manier om op positieve wijze in de internationale pers te komen. De gespecialiseerde arbeiders die het Belgische leger tegelijkertijd naar de wapenfabrieken van de tsaar stuurde, zijn, strategisch gezien, vrijwel zeker belangrijker geweest als bijdrage aan de Russische oorlogsinspanning. Maar daarmee haal je de pers niet en ook in dit boek zien we deze inzet amper verschijnen ⁶.

Bij de termen “pantserkorps” en “pantserdivisie” die de auteurs gebruiken, passen wel wat bedenkingen. Het gaat om een

eenheid van enkele honderden militairen. Klein dus. Wat groter dan een compagnie maar nog altijd een stuk kleiner dan een infanteriebataljon. Dat staat dus ver af van wat in de 20ste eeuw een “divisie” of een “korps” wordt genoemd. Moeten we deze eenheid dan een “pantserkorps” noemen? In vergelijking met de andere Belgische en Russische troepen in deze oorlog wel. Maar niet in vergelijking met de latere ontwikkelingen op dit vlak. Het gaat slechts om geïmproviseerde pantserwagens op rubberbanden en niet om echte tanks op rupskettingen.

De auteurs laten zich nochtans wat meeslepen door de latere evolutie in de tankoorlog. Ze dichten de eerste bevelhebber Collon zelfs een visionaire blik toe op de mogelijkheden van dit nieuwe type van eenheden. Maar uit elke beschrijving van de gevechten en van de verplaatsingen blijkt dat de wagens waarmee het korps opereert eigenlijk niet voldeden voor de tactische rol die ze in zijn visie konden vervullen.

De kern van het pantserwapen is dat het vuurkracht, bescherming en beweeglijkheid op het gevechtsterrein combineert. Niets van dit alles bij de gevechtsvoertuigen van dit Belgisch expeditiekorps. Technisch en tactisch, maar ook aan de opleiding en de discipline, schortte er een en ander. Zoals de auteurs op p. 153 in één zin zeggen: “Het gebruikelijke scenario; een combinatie van materiaalpech en roekeloosheid”. Ook de

⁶ Zie hiervoor ondermeer dossier 185-3-13 in Russische doos nr. 58. Zie ook archief 1ste Legerdivisie, document nrs. 219/4-6 betreffende het zenden van gespecialiseerde arbeiders naar de Russische wapenindustrie. Document nr. 412/7 uit januari 1916 geeft een lijst van de Belgische militairen die in deze industrie gingen werken.

vuurkracht van de wagens is duidelijk te gering om in het gevecht de bovenhand te halen. De wagens zijn bovendien in hun bewegingen erg beperkt. Het is een constante in dit verhaal. Bij elke operatie geraakt een deel van de wagens vast in granaattrechters of in grachten langs de weg. De bescherming van de bemanning van de pantserwagens is bovendien absoluut onvoldoende. De vijandelijke kogels doorboren de pantserplaten. De wagens beschikken ook niet over geschut dat zwaar genoeg is om lokaal het overwicht te verkrijgen. Overmoed leidt in al te veel gevallen tot roekeloos gedrag, waardoor gevechtscapaciteit nodeloos verloren gaat. Op tactisch en technisch vlak mankeerde er dus nog al te veel om van dit type van eenheid een factor van belang te maken. De eenheid was ook veel te klein om enig verschil te kunnen maken.

Daarom keren we terug naar het strategische niveau. Op het Belgische front zijn de weinige resterende pantserwagens ondertussen ingedeeld bij de hoofdkwartieren tot op divisieniveau en vervullen ze daar een beschermende rol. Ze zijn dus militair onbetekenend. De terugkeer van het ACM-korps was een goede aanleiding geweest om de koers te wijzigen. Maar op 15 juli 1918 wordt de eenheid doodeenvoudig ontbonden. Op dat moment zijn de Duitse lenteoffensieven op hun hoogtepunt en blijkt de inzet van beweeglijke en beschermende vuurkracht – pantserwagens dus – van groot nut om de Duitse opmars te stoppen. De Fransen maken met hun lichte tweepersoonstanks van het type FT 17 en FT 18 furore en de Britten hebben met hun snelle Whippets duidelijk een tank ontworpen die in de

bewegingsoorlog schitterend van pas komt. In de ogen van de infanteristen zijn het net snel verplaatsbare bunkertjes, bijzonder handig in de defensie. Maar ook bij tegenaanvallen blijken ze bijzonder nuttig. Bij tijd en wijle voeren ze zelfs ongezien diepe penetraties uit en die blijken nefast voor de Duitse opmars.

De Belgische legerleiding heeft uiteraard sinds het Somme-offensief in 1916 aandacht voor de inzet van tanks. Maar het gaat vooralsnog om monumentale pantserwagens, bestemd voor de doorbraak van loopgraaflijnen. Ze heeft gemerkt dat de grote, logge monsters daar niet toe in staat zijn. Dat heeft de Belgische militaire top in slaap gewiegd en ze heeft het belang van de evolutie naar lichte, snellere pantserwagens duidelijk niet ingezien. Deze nieuwste generatie gevechtsvoertuigen vermijdt nochtans veel van de nadelen van de zware pantserwagens en ook van de pantserwagens op rubberbanden zoals die van het Belgische expeditiekorps. Ook nadien, bij de geallieerde opmars vanaf augustus 1918, blijken deze kleine tanks van groot nut. Voor België is het echter te laat om zijn uit Rusland teruggekeerde veteranen om te vormen tot een mobiele, gepantserde gevechtseenheid voor inzet tijdens het eindoffensief. Het Franse leger zal tankeenheden naar West-Vlaanderen moeten sturen.

Naast gebrek aan militaire vooruitziendheid spelen ook politieke overwegingen een rol. De Russische bolsjewieken hebben al vroeg de kant van de vijand gekozen in de hoop de tsaar en zijn regime te kunnen liquideren. Vandaar dat het Belgische leger de geschriften uit die hoek verbiedt. De revolutionairen slagen er inderdaad in om

Rusland uit de oorlog te doen treden. De Belgische legerleiding vreest dat ook de soldaten van het ACM-korps geïnfecteerd zijn en onbetrouwbaar geworden.

Dat brengt ons op het vlak van politiek en ideologie. Majoor Collon was jarenlang een van de naaste medewerkers van de katholieke premier en minister van oorlog Charles de Broqueville geweest. Daaruit haalde hij ook zijn zelfverzekerdheid – of moeten we bij tijd en wijle spreken van arrogantie? – in zijn optreden. Een houding die alvast niet paste bij zijn militaire graad van majoor. Het zou hem nog zuur opbreken. Een van zijn naaste medewerkers was een Joodse militair, Goldstein (p. 76), die was uitgekozen omdat hij zo goed Russisch sprak. Nochtans hadden de Russen op voorhand en zonder omwegen duidelijk gemaakt dat ze elitesoldaten wilden, echte Belgen en dus absoluut géén Joden. Die racistische boodschap werd letterlijk doorgegeven aan de divisiehoofdkwartieren⁷. Collon legde dit naast zich neer en het werd een van de elementen om hem af te voeren.

Hierbij komt de figuur van de militaire attaché op de STAVKA, het hoofdkwartier van de tsaar, generaal de Ryckel, op de proppen. Hij had, in vergelijking met Collon en diens opvolgers, wél de graad en het gewicht om invloed op te bouwen. Maar hij droeg het korps niet in zijn hart en zijn rapporten droegen er sterk toe bij dat de ACM-militairen op het Belgische hoofdkwartier niet naar waarde werden

geschat. Meer aandacht voor de bredere context van de oorlog op het oostfront en de banden met België zou het perspectief van dit boek overigens fors verbreed hebben⁸. Wat dat betreft hadden ook de archieven van politici uit die dagen zoals bewaard in het Algemeen Rijksarchief een en ander kunnen opleveren.

Hier en daar laten de auteurs in hun beschrijving steekjes vallen omdat ze al te zeer gefixeerd zijn op de ACM-militairen. Ze beweren (p. 22) dat chloorgas een amandelgeur had. Integendeel, de wolk rook zoals een hedendaags zwembad. En dat de wolk alle kleuren van de regenboog had! Neen, de talrijke ooggetuigen hebben het over een geelgroene tint.

Ook de opmerking alsof de eerste raids van de pantserwagens verantwoordelijk waren voor het ontstaan van de hetze over de franc-tireursoorlog is al te ver gezocht (p. 28). Er was in de begindagen van de Duitse invasie op Belgisch grondgebied heel wat meer aan de hand dan dat. De wagens waren bij hun optreden telkens heel goed waarneembaar en ze beantwoordden zeker niet aan het beeld van de franc-tireur als een sluipschutter in burgerkleren. Generaal Clooten was de chef van een geografisch en numeriek héél grote Belgische basis, veel meer dan Autingues bij Calais. Eigenlijk viel heel de Belgische militaire aanwezigheid in de regio Calais onder zijn bevel (p. 32). De collaborerende arts Marcel Dossin was tijdens de Tweede Wereldoorlog méér dan “lid van de orde

⁷ Zie voor de rekrutering van de vrijwilligers ondermeer documenten in het archief van de 1ste Legerdivisie uit augustus-september 1915; nrs. 237/50-52, 249/26-28, 254/31-32, 35-41; 255/34-41; 256/39-42.

⁸ Rapporten en briefwisseling van de Ryckel zijn te vinden in de Russische dozen.

der geneesheren”. Hij was de leidende figuur aan de Franstalige kant.

Maar deze details doen uiteraard niets af aan het feit dat we met dit boek een schitterende geschiedschrijving op eenheidsniveau hebben.

Is het verhaal daarmee ten einde? De relatie met het toenmalige Rusland is nog niet volledig uitgegraven. In de archieven die uit Rusland zijn teruggekeerd zitten wel een vijftiwintigtal dossiers die licht werpen op de inzet van deze soldaten, van de arbeiders in de wapenindustrie en de rol die generaal de Ryckel speelde. Er is zeker nog een en ander te ontdekken.

Luc Vandeweyer